

TÉZISFÜZET

Sasvári Anna

Kulturális hidak és szakadékok

Fordítói stratégiák és kulturális transzfer vizsgálata három klasszikus
gyermekirodalmi szöveg magyar fordításaiban

Témavezető: Prof. Dr. Kappanyos András
A doktori iskola vezetője: Prof. Dr. Kecskeméti Gábor

Miskolci Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola
Kulturális Fordítástudomány Program

Miskolc
2025

1. A kutatás célja

A disszertáció célja annak feltárása, hogy a gyermekirodalmi fordítások mennyiben tükrözik az eltérő szociokulturális viszonyokat, valamint hogyan hatnak a célnyelvi recepcióra, értelmezésre és a kulturális integrációra. Az elemzés egyik alapvető fókusza annak vizsgálata, miként módosul a szociokulturális viszonyok nyelvi leképezése egyes korszakokban, és ez hogyan befolyásolja a fordítói döntéseket. Egy másik meghatározó fókusz annak feltárása, hogy a fordítói stratégiák – különösen a domesztikáció és forenizáció (honosítás és idegenítés) mértéke – milyen hatással vannak a művek recepciójára, valamint a forrásműhöz való olvasói viszony alakulására a célnyelvi kultúrában.

A vizsgálat különböző korszakokban készült gyermekirodalmi fordításokra terjed ki, amelyek nem csupán a forrásnyelvi művek eltérő magyar nyelvi változatai, hanem az adott korra jellemző társadalmi, kulturális és normatív rendszerek lenyomatai is. A komparatív elemzés során a különböző korszakok fordítói döntéseinek kulturális, stilisztikai és recepciós hatását vetettem össze, interdiszciplináris megközelítésben, mely egyesíti a fordítástudományi, nyelvészeti, irodalomtudományi, kulturális és memetikai szempontokat.

A dolgozat a fordítást nem csupán nyelvi megfeleltetésként, hanem a kulturális közvetítés eszközeként értelmezi. A gyermekirodalmi szövegek különösen érzékenyek a kulturális adaptációra, hiszen befogadóközönségük értelmezési kompetenciája életkorhoz kötött, és fokozottan ki vannak téve a kettős olvasóközönség – gyerekek és felnőttek (szülők, pedagógusok, kiadók) – elvárásainak. A fordítás ebben az összefüggésben nemcsak nyelvi és kulturális, hanem norma- és értékközvetítő eszköz is.

A kutatás három ikonikus angolszász klasszikus gyermekirodalmi mű teljes magyar fordításaira épül:

- *Alice's Adventures in Wonderland* (Lewis Carroll, 1865);
- *The Wonderful Wizard of Oz* (L. Frank Baum, 1900);
- *Peter Pan* (J. M. Barrie, 1911).

A kutatás fő kérdései:

- Milyen összefüggés mutatható ki a fordítói döntések és a mű célnyelvi recepciója, értelmezése, és végsősoron a mű célnyelvi kultúrában betöltött szerepe, sikere vagy sikertelensége között?

- Milyen kulturális és nyelvi kihívásokat vet fel a vizsgált művek lefordítása, és ezekre milyen megoldásokat alkalmaztak a fordítók? Az adott fordítói döntések a kulturális transzfer szempontjából sikeresnek tekinthető-e?
- Milyen változásokat hoztak az újrafordítások a művek recepciójában és a célnyelvi kultúrában?

A dolgozat célja e kérdések megválaszolása, egy olyan elemzői keretrendszer felhasználásával, amely alkalmas a gyermekirodalmi fordítások fordítói döntéseinek rendszerszintű vizsgálatára, s ezáltal hozzájárul a fordítástudomány és a kulturális transzferkutatás módszertani gazdagításához.

2. A kutatás módszertana, forrásai

A kutatás interdiszciplináris megközelítéssel dolgozik, amely ötvözi a fordítástudomány, a nyelvészet, az irodalomtudomány, a statisztika és a memetika eszköztárát. Ezt egészíti ki Barabási Albert-László sikerképletének alkalmazása, amely lehetőséget ad a fordítások sikerének dinamikus modellálására.

A dolgozat több kérdéskört is érint: a három vizsgált művet nyelvészeti, irodalomtörténeti, kulturális és fordítástudományi szempontból elemzem, és az eredmények szintéziséből következtetéseket vonok le arra vonatkozóan, hogy mely fordítások tekinthetők sikeresnek. (A sikeres fordítás fogalmát a dolgozatban definiálom.)

A kutatás során komparatív módszert alkalmazok, amely a forrás- és célnyelvi szövegek szisztematikus összevetésére épül. Az elemzés fókuszterületei:

- szociopragmatikai elemek (megszólítások, udvariassági formulák, tegezés/magázás/tessékelés használata);
- idézőigék használata és a szereplők hangjának, habitusának narratív interpretációja;
- onomasztikai döntések (tulajdonnevek adaptációja vagy integrációja);
- reáliák fordítása;
- címadás és paratextusok szerepe;
- fordítási műveletek értékelése Chesterman tipológiája alapján;
- fordítások rendszerezése Polgár Anikó tipológiája alapján.

Az elemzések során kvalitatív (szövegelemzés, kontextuselemzés) és kvantitatív (műveleti gyakoriság, típusanalízis, pontozórendszer) módszereket egyaránt alkalmazok. A vizsgált fordításokat kulturális, intézményi és recepciós szempontból is elemzem (kiadástörténet, hozzáférhetőség, kritikai visszhang).

A vizsgálat forrásai:

- a három mű angol nyelvű szövege;
- a művek teljes magyar fordításai (különböző korszakokból);
- kortárs és történeti fordítástudományi, irodalomelméleti és memetikai szakirodalom;
- recepciótörténeti adatok, sajtóanyagok;
- saját készítésű, kvalitatív és kvantitatív szempontokat ötvöző adatbázis.

Ez a komplex megközelítés lehetővé teszi a fordítói döntések rendszerszintű feltérképezését és összehasonlítását, valamint azok recepcióra és a kulturális beágyazottságra gyakorolt hatásának vizsgálatát. A módszertan különlegessége, hogy a

fordítások sikerét nem pusztán nyelvi vagy esztétikai kritériumok mentén értékeli, hanem társadalmi és kulturális beágyazottságuk, intézményi támogatottságuk és memetikai hatásuk alapján is.

A dolgozat ezáltal hozzájárul a fordítások – nem kizárólag gyermekirodalmi fordítások – értékelési szempontjainak újragondolásához, és új elméleti keretet kínál a globalizált kultúrában végbemenő kulturális transzfer vizsgálatához. Az alkalmazott módszertan további fordítástudományi kutatások számára is inspiráció lehet.

3. Eredmények, következtetések

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a fordítói döntések jelentős hatással vannak a művek célnyelvi kultúrában betöltött pozíciójára, értelmezésére és recepciójára. Az elemzett fordítások világosan tükrözik az adott korszak fordítási normáit és kulturális attitűdjét. Az erőteljesen honosító stratégia jellemzőbb volt a korábbi fordításokra, míg a közelmúltban készült változatok inkább az idegenítő stratégia irányába mozdultak el, ezáltal ösztönözve a kulturális horizontváltást.

Az eltérő fordítói megközelítések nemcsak stiláris és nyelvi különbségekben jelentkeznek, hanem mélyebb kulturális pozicionálásban is. Az olyan művek, mint az *Alice*, *Oz* és *Peter Pan* részei a kozmopolita emlékezetnek, így fordításuk során kulcsfontosságú, hogy a fordítók felismerjék: munkájuk nemcsak nyelvi közvetítés, hanem értelmezési és kulturális közvetítés is. Egyes fordítások az eredeti szövegekben szereplő elemeket magyar megfelelőikkel helyettesítették, mások az eredeti kulturális elemeket próbálták minél autentikusabban átmenetni a magyar szövegekbe. Az újrafordításoknál megfigyelhető az a tendencia, hogy a fordítók a jelentés minél pontosabb, szövegszintű lefordítása mellett törekedtek arra is, hogy az adott mű eredeti hangulatát és stílusát visszaadják.

A disszertáció nemcsak esettanulmányokat kínál, hanem egy interdiszciplináris vizsgálati modellt is, amely más korpuszokra is kiterjeszthető. Egyéb fordítói döntések vizsgálata (például a versbetétek fordítása az *Alice* változataiban) további kutatás tárgyát képezheti. Érdekes lenne vizsgálni az egyes adaptációkat is abból a szempontból, hogy mennyiben támaszkodtak a kanonizált szövegváltozatokra, illetve hogyan kapcsolódtak a magyar célközönségben korábban kialakult *Alice*-, *Oz*- és *Peter*-képzethez vagy a globális kultúrképzethez. Az újrafordítás során ezt a szempontot a fordító figyelembe veheti, de dönthet úgy is, hogy elveti a korábbi fordításokat, és önálló értelmezést hoz létre. Az eltérő értelmezések szintén hatással lehetnek a művek kulturális recepciójára, valamint arra, hogy a magyar olvasók miként kapcsolódnak a globális kultúrképzethez. A vizsgált művek esetében azok a fordítások tudták sikeresen kapcsolni a magyar olvasókat a globális kultúrképzethez, amelyek megőrizték az eredeti kulturális referenciákat – rekonstrukciós vagy integráló stratégiát alkalmaztak – és nem torzították el a karaktereket szélsőségesen domesztikáló fordítói döntésekkel.

Az újrafordítások nemcsak a szöveg stílusát és pontosságát javították, hanem hozzájárultak a művek újraértelmezéséhez, a globális kulturális mezőben való újrapozicionáláshoz, és ezáltal a korábbi fordításokhoz képest eltérő recepció kialakításához.

A dolgozat megállapításai alapján világosan kirajzolódik, hogy a fordítói döntések szoros összefüggésben állnak a művek célnyelvi recepciójával és kulturális sikerével: azok a fordítások bizonyultak sikeresnek, amelyek képesek voltak a magyar olvasók számára hozzáférhetővé tenni a mű globális kultúrképzetét. A disszertáció rávilágított arra, hogy a fordítás sikere nem kizárólag a szöveg minőségén múlik, hanem olyan külső tényezők is meghatározók, mint az elérhetőség, az intézményi háttér vagy a kulturális illeszkedés. A dolgozat célja az volt, hogy bemutassa a fordítói döntések meghatározó szerepét: a művek – különösen a gyermeki irodalmi művek – fordítása nemcsak a forrásnyelvi szöveg célnyelvi megfelelőjének létrehozása, hanem kulturális közvetítés is. A fordítói döntések tehát nem csupán nyelvi megoldások, hanem a kulturális transzfer kulcselemei: meghatározzák a globális kultúrképzethez való kapcsolódás lehetőségét, és végső soron a mű célnyelvi sikerét.

A disszertációm hipotézisei az elemzések tükrében beigazolódtak:

1. A fordítói stratégia (honosító vagy idegenítő) következetesen megjelenik a vizsgált művek fordítói kontextusában. A szociopragmatikai és onomasztikai elemek, az idézőigék, a reáliák és a címek kezelése egyértelműen tükrözi az alkalmazott stratégia jellegét, így jól azonosítható fordítói mintázatok rajzolódnak ki.

2. Az újrafordítások nem csupán nyelvi, hanem kulturális megújulást is jelentenek. Az újabb változatok egyre inkább képesek a befogadót a mű globális kultúrképzetéhez kötni, és többnyire árnyaltabb, az eredetihez hűbb szövegvilágot közvetítenek.

3. A memetikai elemek fordítói kezelése döntő szerepet játszik a kulturális transzfer sikerében. Ahol ezeket az elemeket a fordítás helyettesíti vagy torzítja, ott a befogadás is módosul, és a mű – ezáltal a befogadó – elveszíti kapcsolódását a globális kulturális hálónak. Ahol viszont a mémeket áttemeli a fordító, ott a szöveg be tudja kapcsolni az olvasót egy szélesebb kulturális értelmezési mezőbe.

4. A Chesterman-féle tipológia alkalmazása lehetővé tette a fordítói döntések rendszerszintű összehasonlítását, és hozzájárult ahhoz, hogy a fordítói stratégiák mentén a siker és a befogadás kultúrafüggő dimenziói is kirajzolódjanak. Az esettanulmányok megmutatták, hogy a választott fordítási műveletek miként járulnak hozzá a végső mű összképéhez.

5. A fordítás sikere több tényező komplex eredménye. Nem kizárólag az irodalmi minőség határozza meg, hanem az intézményi háttér, az elérhetőség és a kulturális illeszkedés is. A Barabási-féle modell alkalmazható a fordítások recepciójának elemzésére,

különösen akkor, ha a minőséget és a relevanciát nem önmagukban, hanem kölcsönhatásukban vizsgáljuk.

Kutatási eredményeim hozzájárulhatnak a gyermekirodalmi fordítások tudományos diskurzusának gazdagításához, és megalapozhatnak további vizsgálatokat a fordítói normák, az újrafordítások dinamikája és a globális kultúrkészethez való kapcsolódás tekintetében. A gyermekirodalmi művek fordításainak elemzése a szakmai mellett szélesebb olvasóközönség számára is releváns, mert tudatosítja a fordítói felelősség jelentőségét, és rámutat arra, hogy ezek a szövegek jelentős hatással lehetnek a gyermekek kulturális kompetenciájának fejlődésre, kulturális horizontjuk tágulására és olvasói tapasztalataikra.

4. A disszertáció tárgyában készült publikációk

- Sasvári Anna. 2025a. “Mesterséges Intelligencia a Fantázia Birodalmában.” *DŰLŐ* Átírás, átdolgozás, adaptáció: 46–57.
- . 2025b. “A Memetika Szerepe a Kulturális Fordítástudományban.” *LITERATURA* 51 (1): 4–20. doi:10.57227/Liter.2025.1.1.
- . 2024a. “The Role of Memetics in Cultural Translation.” In *Space, Identity and Discourse in Anglophone Studies*, 461–477.
- . 2024b. “Fordítástudomány Mindenkinék.” *LITERATURA* 50 (1): 96–102. doi:10.57227/Liter.2024.1.8.
- . 2024d. “Személynevek És Földrajzi Nevek A Pál Utcai Fiúk Fordításaiban.” *NÉVTANI ÉRTESÍTŐ* 46: 43–52. doi:10.29178/NevtErt.2024.4.
- . 2023a. “A Fordítói Döntéshez Kapcsolódó Fordítástudományi Szakkifejezések Tisztázása.” *ALKALMAZOTT NYELVÉSZETI KÖZLEMÉNYEK* 16 (1): 75–86.
- . 2023b. “A FORDÍTÓI DÖNTÉSEK HATÁSA ÉS KÖVETKEZMÉNYEI A FORDÍTOTT MŰ EGÉSZÉRE.” In *XXVI. Tavaszi Szél Konferencia 2023*, 165–173.
- . 2022a. “Nyelvi Illemtan – Hogyan Viselkedik Aliz Csodaországban?” *ALKALMAZOTT NYELVÉSZETI KÖZLEMÉNYEK* 15 (1): 176–187.
- . 2022b. “Idéző Igék Vizsgálata A Kis Herceg Magyar Fordításaiban.” In *Kulturális Transzferek, Irodalmi Diskurzusok*, 103–111.
- . 2022e. “A Globális Kultúrképzet-Jelenség Meghatározó Szerepe a Gyermekirodalmi Fordításokban.” In *Műfordítás És Más Extrém Sportok*, 239–247.
- . 2022f. “Fölnöttek Vagy Nagyok? Reáliákkal Kapcsolatos Fordítói Döntések Vizsgálata A Kis Herceg Tizenkét Magyar Fordításában.” In *Doktoranduszok Fóruma 2021: A Bölcsészettudományi Kar Szekciókiadványa*, 15–23.
- . 2022g. “Oz, a Nagy Varázsló Vagy Csodák Csodája?” *PUBLICATIONES UNIVERSITATIS MISKOLCINENSIS SECTIO PHILOSOPHICA* 26 (3): 247–260.